
II.

U
—
ZRCALU
—
PŘÍČE
—

10. POGLAVLJE

PISMA BEZ
ADRESE
PRIMATELJA

Uvod. E da bismo dobili što potpuniju sliku o životu mladih na područjima posebne državne skrbi, proveli smo i dodatno ispitivanje na manjem uzorku učenika koji nisu bili uključeni u glavno, terensko istraživanje. (Dodatno) istraživanje kvalitativnog je tipa, a svrha mu je upotpuniti kvantitativne podatke terenskog istraživanja i dobiti što bolji uvid u osnovne probleme mladih u mjestu boravka, u njihove planove za budućnost i u ideje o tome što bi trebalo učiniti da tamošnji život bude što privlačniji mladima.

U istraživanju je sudjelovalo 306 učenika iz 11 različitih mjesta (s ukupno 306 eseja). Tri četvrtine pisaca eseja pohađa stručne škole, a četvrtina gimnazije. Dvije trećine učenika pohađa drugi razred, a trećina završne razrede srednjih škola.

Ispitivanje se provodilo u školama, tijekom jednoga školskog sata. Učenici su odgovarali u vidu kraćih eseja na postavljena pitanja/teme. Tri su glavne skupine pitanja/tema:

- (1.) *Koliko si općenito zadovoljan(na) svojim životom u mjestu u kojem živiš? Koje su prednosti, a koji nedostaci tvog mjesta za život mladih?*
- (2.) *Kako zamišljaš svoju budućnost? Gdje ćeš provesti veći dio svog života? Hoćeš li ostati tu gdje sada živiš? Zašto bi ostao(la), a zašto ne?*
- (3.) *Zamisli da možeš utjecati na neku osobu koja ima sredstava za organiziranje aktivnosti za mlade u tvome mjestu. Što bi joj predložio(la) za poboljšanje životnih uvjeta mladih?*

Pokazalo se da su mladi i više nego spremni pisati o onome što ih tišti. Zato je ovaj dio istraživanja, premda takvim nije planiran, imao i **terapijsku** svrhu. Naime, mladi se ljudi osjećaju tako izoliranima i napuštenima od ostatka Hrvatske (koji ipak živi u boljim uvjetima) da im već i sama činjenica što ih netko pita kako im je, i što im otvara mogućnost izraziti svoje osjećaje i misli, pruža određenu utjehu. Neki se čak zahvaljuju na kraju eseja na tome

što im je pružena mogućnost nešto reći o svom životu. Mnogi se, dodatno, nadaju da će se mišljenje mladih negdje “gore” čuti te da će se “nešto” i poduzeti. Suhoparna statistička analiza ne može ni u kojem slučaju opisati svu zamršenost životnih prilika mladih a koja “probija” kroz njihove sastave. Zato su u posebnom dodatku priloženi i najzanimljiviji dijelovi iz eseja mladih, njihove sudbine i karakteristične izjave.

Eseji učenika sadržajno su analizirani s obzirom na ove teme: *1. prednosti života u mjestu; 2. nedostaci života u mjestu; 3. razlozi za odlazak iz mjesta; 4. razlozi za ostanak u mjestu; 5. ideje za poboljšanje uvjeta mladih u mjestu stanovanja; 6. opće zadovoljstvo mladih životom u mjestu; 7. namjeravaju li u budućnosti ostati u svome mjestu ili bi radije željeli živjeti negdje drugdje.*

Sadržaj eseja koji se odnosi na svaku od navedenih tema analiziran je tako da su preliminarno definirane kategorije odgovora sličnih sadržaja; one su kasnije, po potrebi, redefinirane dok nisu ustvrđeni točni kriteriji razlikovanja sadržaja tih kategorija. Kategorije su definirane empirijski, na osnovu odgovora učenika koji se često ponavljaju, kako bi se dobio bolji uvid u raznolikost njihovih stavova i prijedloga, a ujedno odvojilo i ono što im je zajedničko.

Nakon toga podaci su statistički obrađeni. U obradi podataka najprije se odredilo s kojom se čestoćom pojavljuju određene kategorije sadržaja. Zatim su napravljene rang-liste koje pokazuju koliko su određeni stavovi i mišljenja rašireni među učenicima te koji odgovori u nizu svih odgovora imaju veću važnost.

(Ne)zadovoljstvo životom u mjestu stanovanja. Najveći broj mladih ljudi nije zadovoljan svojim životom. Premda i rezultati terenskog istraživanja ukazuju na njihovo nezadovoljstvo, na ljestvicama procjena ispitanici uglavnom imaju tendenciju zaokruživanja neutralnih odgovora. U kvalitativnom dijelu istraživanja, gdje im je pružena mogućnost slobodnih odgovora u obliku eseja, mladi u većoj mjeri izražavaju svoje nezadovoljstvo. E da bi ocjenjivanje bilo što objektivnije, odgovori ispitanika svrstani su u određene kategorije (ne)zadovoljstva samo onda kada se to u tekstu izričito navodilo. U 9% od 306 analiziranih eseja učenici nisu na pitanje dali eksplicitan odgovor; u 62% slučajeva ispitanici otvoreno izražavaju nezadovoljstvo životom u svome mjestu; četvrtina (25%) zadovoljna je životom u svome mjestu; 4% eseja može se svrstati u kategoriju “i zadovoljan i nezadovoljan”. Mladi koji žive na selu, a koji su zadovoljni životom u svome mjestu, nešto

su brojniji (31%) od učenika iz grada (21%), ali ova razlika nije statistički značajna ($\chi^2 = 3.92$, $p > .05$).

Prednosti mjesta za život mladih. Na ovo pitanje odgovorilo je 60.1% učenika koji su u prosjeku naveli 1.4 prednosti. Odgovori su razvrstani u osam kategorija sadržaja. Tijekom analize dobilo se osam skupina odgovora.

(1.) Ljepota i čistoća mjesta, zdrav život

(Npr., nema zagađenja, pitka voda, prekrasna priroda, odgovarajuća klima i položaj blizu mora, prigodno za izlete, turizam...)

(2.) Prednosti malog mjesta i bolja socijalna potpora

(Odgovori koji ukazuju na manje stresan, sigurniji život, jače neformalne veze, npr., puno sporiji život; nema gužve, nema prometa, nije tako stresno, ljudi imaju više zajedničkoga, ljubazni i gostoljubivi ljudi, ugodna atmosfera, ljudi se slažu, pomaže se jedno drugome...)

(3.) Veća sigurnost, manje socijalno-patoloških pojava

(Npr., nema droge, nema kriminaliteta, provala, pljačke, manje delinkvencije, manje beskućnika, nije opasno za djecu, prikladno za odgoj djece...)

(4.) Mjesto rođenja (dom, zavičaj)

(Npr., osjećaj sigurnosti i topline; nigdje nije ljepše, mjesto gdje se može vratiti i pridonijeti napretku...)

(5.) Emocionalna potpora obitelji, prijatelja, ljudi koji se bave mladima

(Npr., u mjestu ima netko tko pokazuje brigu za mlade: svećenik ili nastavnik; tu ima dobrih prijatelja, čvrste obiteljske veze...)

(6.) Mogućnost izlazaka, mjesta za druženje, izvanškolske i društvene aktivnosti

(Npr., diskoteke, kafići, ima puno mladih, sportske aktivnosti, bazeni, folklorna grupa, natjecanja, knjižnice, kvalitetan školski program...)

(7.) Materijalne prednosti obnove

(Npr., drugdje je više razoreno, puno se ulaže u obnovu, mogućnost zaposlenja, besplatan stan...)

(8.) Ostalo

(Specifični odgovori, npr., "ovdje je škola lakša"...)

Tablica 84 sadrži rang-listu percipiranih prednosti mjesta za život mladih, broj odgovora u pojedinim kategorijama sadržaja, udio učenika u ukupnom uzorku koji navode određene prednosti, kao i broj kategorije s prethodno opisane liste i sažeti opis sadržaja.

Dobivena razdioba, u osnovi, počiva na četiri osnovne skupine uočenih prednosti.

Tablica 84.
 Prednosti mjesta stanovanja za
 život mladih

Broj kateg.	Prednosti života u mjestu	Rang	Broj	% učenika
1	Ljepota mjesta, mir, čistoća, zdravlje	1	76	24.8
6	Mjesta za izlaske, aktivnosti za mlade	2	58	19.0
2	Prednosti manjeg mjesta, manje stresan život, dobri odnosi među ljudima	3	46	15.0
3	Sigurnost, manje socijalne patologije	4.5	25	8.2
5	Emocionalna potpora, više brige za mlade	4.5	25	8.2
4	Mjesto rođenja, zavičaj	6	17	5.6
7	Materijalne prednosti obnove	7	10	3.3
/	Ostalo	/	1	0.4
/	Broj odgovora	/	258	/
/	Bez odgovora	/	/	39.9%
/	Broj učenika	/	/	312

U prvoj su skupini prednosti izravno svezane s **ekološkijskim obilježjima mjesta**. Obilježja obuhvaćaju i obilježja prirodne podloge (prirodna ljepota, mir, čistoća) i obilježja svakodnevice. Budući da se i procesi svakodnevice, nerijetko, označuju prirodnim/društvenim procesima, nije nedopušteno označnicu prirodnost proširiti i na takvu skupinu društvenih činjenica. Uočiti je da uvjerljiva većina upitanih takva obilježja mjesta gdje žive ističe kao glavne prednosti. Taj nalaz sukladan je višekratno zabilježenim nalazima i u urbanologijskim i ekologijskim istraživanjima u Hrvatskoj. I u njima upitani, na mjesto najvažnija obilježja i prednosti mjesta gdje žive, upisuju prirodne vrijednosti. U opaženoj kakvoći one se održavaju zahvaljujući paru posebnih okolnosti; prva je okolnost da im autorom nije društvo nego priroda; druga je okolnost što ih djelovanje društva nije uspjelo (barem nije do razdoblja istraživanja, godine 1999.) – pokvariti. Promotri li se isti iskaz negativno, dobiva se poruka mladih kako je, po njihovoj ocjeni, najveća prednost mjesta gdje žive okolnost koju društvo i poredak **nisu** oblikovali; ako pak i jesu u oblikovanju sudjelovali, uloga im je u procesu rubna. Nije teško uočiti da je ponuđena slika stanja sukladna prije zabilježenim razdiobama odgovora u anketnom istraživanju. U tamošnjim odgovorima na više se mjesta jasno pokazuje izrazito nepovjerenje anketiranih u sposobnosti javnih institucija (dakle, i države kao metainstitucije) da oblikuju poželjne lokalne prilike. Pa u ulozi glavnih dobara dominira skupina nastala pod tvorbenim utjecajem prirodnih sudionika.

U drugoj su skupini prednosti koje je najmanje neprecizno nazvati **praktičnim olakšicama**. Iz razdiobe je vidljivo da skoro svaki četvrti upitani ističe njihovu vrijednost. Premda anketni nalazi pokazuju da su u najvećem broju anketiranih naselja mladi vrlo nezadovoljni brojem i mrežnom razradom društvene infrastrukture takvih olakšica, u esejističkom sastavljanju cjelovite priče o svom položaju u naselju oni ih ipak drže važnima. Koliko je vidljivo, anketirani pritom ostaju i dalje skeptični spram “razvijenosti” društvene infrastrukture takvih olakšica. Već i sama činjenica da su specifični, i bolje organizirani, oblici rada s mladima češće iznimkom nego pravilom u promatranim naseljima, podupire skepsu. Ali, anketiranima je očito vrlo vrijedna **horizontalna pristupačnost** postojećim oblicima “aktivnosti”. Drukčije rečeno, po ocjeni anketiranih, premda u promatranim naseljima nema bogzna što za mlade, uporaba toga što jest zbilja ovisi isključivo o osobnoj odluci anketiranog, a ne i o dodatnim institucionalnim uvjetima. Horizontalna fragmentacija, u pravilu, pogoduje postojanju održavanju likova zajednice. Zato i nije nedopušteno naznačiti stav “redizajnirati” i ovako: U naseljima gdje žive, po ocjeni anketiranih, olakšice za mlade nisu obilne, ali su mladi, koristeći ih, i dalje “kompa”. Zato je, barem načelno, sve što naselje ima pristupačno svima.

U trećoj su skupini odgovori u kojima se posebno ističe **dnevna solidarnost** sudionika mjesne svakodnevice. Na njoj počiva uočeno povjerenje između mještana. Zahvaljujući tomu, po ocjeni upitanih, u njihovim se naseljima relativno sigurno živi, manja je opasnost od nasilničkih ispada pa je i zaključna slika svakodnevnog života s manje sukobnih pojedinosti. U takvu okviru mladi zacijelo nisu na prvome mjestu skrbi lokalne zajednice. Već i niz ne baš “nježnih” prigovora što ih anketirani upućuju na njezinu adresu upućuje na to. Ali isti okvir, na drugoj strani, nerijetko dopušta oblikovati pouzdane oblike psihologijske i socijalne potpore djelovanju mladih te njihovim glavnim aspiracijama. Uočeni je okvir, dakle, neotporan na fosilizaciju i množenje unutrašnjih zapreka. Ali u njemu nema opasnosti da se likovi psihologijske i socijalne potpore mladih izgube u anomijskim simulacijama te potpore ili u likovima praktičnog cinizma, svojstvenih masovnim oblicima skrbi. Budući da je u takvu okviru obitelj monopolnim sudionikom u oblikovanju glavnih socijalnih mreža, likovi solidarnosti u lokalnoj zajednici trajno su izloženi mjerilima izvedenim iz analogija s njezinim silnicama i učincima.

U četvrtoj su skupini odgovori kojima se ističe važnost **zavičaja**. Sama činjenica da je anketirani rođen u

mjestu gdje živi nije, po ocjeni anketiranih, najvažnija. Važnije je da su u zavičajnom okviru prisutne šire srodničke i prijateljske mreže s kojima pojedinac može računati i u svakodnevnim i u nesvakodnevnim prilikama. K tomu, zavičaj je okvir u kojemu se koliko-toliko postojano uspjesi predaka akumuliraju i prenose na potomke, neovisno jesu li ti uspjesi definirani veličinom i vrijednošću nekretnina koje netko nasljeđuje u zavičajnu naselju i oko njega ili veličinom profesionalna ugleda i kakvoćom opće etičke legitimacije koju obiteljska skupina baštini. Drukčije rečeno, prednosti baštinka u zavičajnu krugu, uspoređene s onima bez zavičajnih referencija, nisu zanemarljive. U iskustvu anketiranih, s tim uvidom jasno polemizira činjenica da većina naselja gdje anketirani žive ne nude prihvatljivu perspektivu mladima. Koliko je vidljivo u iskustvu mladih, ta činjenica nije izvorom posebne dvojbe treba li otići ili ostati. Odgovor je: treba otići tragom navlastitih, individualnih, ciljeva i aspiracija. Ali oni koji su na položaju zavičajnih baštinka, koliko je vidljivo, odlaze – sa žaljenjem jer je i njihov polazni gubitak veći, neovisno o tomu što su mnoge njegove sastavnice odredljive samo u zornama propadljiva socijalnog pamćenja, dakle, imaginarne.

Uočiti je da između anketiranih skupina seoskog i gradskog podrijetla nema velikih razlika, osim u skupini koja ističe praktične olakšice. U njoj je više anketiranih podrijetlom iz gradskih naselja. Taj je nalaz sukladan očekivanoj razdiobi. Podsjećamo, gradska naselja gdje anketirani žive pretežno su mali gradovi s jakim ritmovima i pravilima prigradskog, seoskog/gradskog, svijeta. Stoga se izrazita razlika i može uočiti uglavnom u mrežama infrastrukturnih olakšica i poticaja. I mreže i poticaji brojniji su u gradskim naseljima. Na to ukazuju i brojniji odgovori anketiranih podrijetlom iz grada koji ističu baš tu prednost života u naselju gdje žive.

Općenita slika ponuđena skiciranom razdiobom pokazuje da u iskustvu anketiranih nema većeg broja uočenih prednosti. Raspon je reduciran i statistički i tipologijski. (Bez odgovora je 40% upitanih a, vidjelo se, četiri su osnovna tipa odabranih/uočenih prednosti.) Ta činjenica ima kakvoću posebnog nalaza, napose kada se usporedi s brojem anketiranih koji su odgovorili na pitanje o nedostacima života u mjestu te s brojem odabranih/uočenih tipova nedostataka. Drukčije rečeno, za najveću skupinu mladih mjesta gdje žive **ne nude nikakve životne prednosti**. Pak, atlas uočenih prednosti posve je skroman i svodljiv na sliku prirodno zdrava i zavičajno nekonfliktna mjesta. Budući da su obje spomenute vrijednosti posljedica reduciranja ili, po ocjeni mladih, činjenice “da je život neg-

dje drugdje”, one nisu dostatnim poticajima na dekonstrukciju emigracijskih namjera. One su, dakle, likovima lijepe i bliske zabiti. A iz zabiti se, poznato je, odlazi čim se ukaže prilika.

Nedostaci mjesta za život mladih. Već sam broj navedenih nedostataka ukazuje na niz teškoća mladih. Dok je prednosti mjesta spomenulo 60.1% učenika, nedostatke navode gotovo svi (96.4%). Također je veći i broj nabrojanih nedostataka po ispitaniku (u prosjeku 2.5). Nedostaci mjesta stanovanja grupirani su u šesnaest područja.

(1.) Nema mjesta za izlaske ili su neodgovarajuća

(Npr., previše kafića ili ih uopće nema, samo kafići za alkoholičare i ljude koji rade gluposti, samo ulice, tj. šetnje bez cilja, sve je jako skupo, samo mjesta gdje se mladi mogu učiti psovati i piti, nema mjesta za mlade gdje se mogu opustiti i raditi što hoće, neodgovarajuća glazba – “dreče neki šugavi narodnjaci”, prerano se sve zatvara...)

(2.) Slaba ponuda kulturnih, sportskih, zabavnih i društvenih sadržaja

(Npr., nedostatak kulturnih događaja, nema koncerata, predstava, izložbi, kina, izbora filmova, nema sportskih dvorana ni sportskih aktivnosti...)

(3.) Nedostatak društva – malo mladih ili neodgovarajuće društvo

(Npr., ne odgovara im mentalitet, prijateljstvo samo na osnovi prezimena – iste narodnosti, puno ovisnika, alkoholičara, pušača, nema mladih – sami starci u mjestu, teško se uklapati među nove i nepoznate ljude, puste ulice otkad su se Hrvati vratili...)

(4.) Nezainteresiranost, nedovoljno brige za mlade, sukob generacija

(Npr., stariji im prigovaraju kad se negdje zabavljaju, nezainteresiranost, nedostatak potpore onih koji bi mogli pomagati, inertni profesori – čak ne daju mladima da oni sami nešto organiziraju, apatija, nitko ništa ne pokušava, nema izbora, ništa se ne radi s delinkventima...)

(5.) Nema perspektive, budućnosti za mlade

(Npr., nema mogućnosti zaposlenja, mladi odlaze, male šanse za daljnje obrazovanje, nema mogućnosti za normalan razvoj, jedino u većim gradovima mogu naći/otkriti svoje sposobnosti i razvijati ih, nema alternativa – samo alkohol ili droge za izlaz iz depresije...)

(6.) Loše osobine, nesposobnost i mentalitet ljudi koji tu žive

(Npr., nisu kreativni, jako su odurni i bezobrazni, užasni, hoće prevariti, ne čine ništa za bolji život, zaostali, ne voli

se kao prije, ljubomorni i sebični, nisu spremni pomagati – kao posljedica rata, samo ih zanima kako iskorištavati nekoga...)

(7.) Ima puno socijalno problematičnih i psihički poremećenih ljudi

(Npr., alkoholičari, narkomani, manijaci, ljudi željni osвете i mržnje, luđaci, ulicama šetaju pijane i naoružane osobe, huligani, nekontrolirani muškarci koji govore svašta i nude novac...)

(8.) Porast kriminala i opće nesigurnosti u području

(Npr., opasnost od napada, zlostavljanja, puno nasilja, prisutnost droge, alkohola, oružje, tuče, krađe, perverzni napadi, egzibicionizam, seksualno nasilje, opća nesigurnost zbog rata – mine, prijetnje i provokacije, slab rad policije – “samo jedu krafne i čitaju Sportske novosti”, korupcija...)

(9.) Strah od ljudi druge nacionalnosti ili neprihvatanje tuđe kulture, običaja

(Odgovori se klasificiraju u ovu kategoriju samo ako se izričito spominje nacionalnost, npr., zbog Srba koji onemogućavaju kupnju kuća ili pak osjećaji Srba da su ugroženi, pritisak krivnje kao dijete agresora, nesigurnost; ljudi se dijele po nacionalnosti, previše doseljenika iz BiH – drukčija kultura, ne žele se prilagoditi, prisutnost Srba smeta, priječavaju zabavu, ne dopuštaju ulazak u njihove kafiće ili disko, vrijeđanje među mladima, nelagoda, strah zbog nacionalnosti...)

(10.) Slab materijalni standard

(Npr., mnogo nezaposlenih mladih, kvalificirani ljudi rade bilo kakve poslove, neredovite plaće i male mirovine, visoke cijene, nizak životni standard, malo se investira, sve je jadno i bijedno, siromaštvo, živi se od danas do sutra, pola stanovništva živi od socijalne pomoći, ekonomska kriza i kolaps, propast poduzeća, nema potrebne školske opreme, kompjutora, teško je početi sve ispočetka...)

(11.) Loše strane malog mjesta

(Npr., o svakom se sve zna, osjećaj da ih kontroliraju, nema novih ljudi, nema mladih, presporo i dosadno, puno glasina, ogovaranja, govori se o idejama koje su iritantne...)

(12.) Neorganiziranost mjesta i slaba prometna povezanost

(Npr., nema trgovina, nema butika gdje bi mladi kupovali odjeću, slaba opremljenost bolnica/ambulantni, neredovite linije pogotovu po noći kada se izlazi vani, nema školskog autobusa, skup prijevoz, loše ceste...)

- (13.) Neobnovljeno/razoreno naselje, nered/nečistoća**
(Npr., mračne ulice, nema osvjetljenja, ima puno porušenih kuća - opasnost od cigli koje padaju, slaba rasvjeta, pustoš, neuredni parkovi i neprikladna šetališta, neugledno mjesto, puno smeća, zagađenja...)
- (14.) Manjak demokracije**
(Npr., nema slobode govora, nema jednakosti, pravne države...)
- (15.) Prigovori predstavnicima vlasti i obnovi**
(Npr., sav se novac ulaže u Zagreb, nesposobna vlast, pogrešna politika, nedovoljan razvitak, nema inicijative da se ljudi vrate...)
- (16.) Problemi s roditeljima**
(Npr., roditelji opteruću mlade svojim frustracijama, zabrinuti su, strožiji, problemi kod kuće...)

Razdioba odgovora vidljiva je u idućoj tablici.

Broj kateg.	Nedostaci života u mjestu	Rang	Broj	% učenika
1	Nedostatak ili neodgovarajuća mjesta za izlaske	1	192	62.7
2	Slaba ponuda kulturnih i sportskih sadržaja i društvenih aktivnosti za mlade	2	118	38.6
10	Slab materijalni standard, siromaštvo	3	90	29.4
12	Loša opremljenost mjesta, slabe prometne veze	4	41	13.4
13	Neobnovljeno/razoreno naselje	5	40	13.1
5	Nema perspektive, budućnosti za mlade	6	37	12.1
3	Neodgovarajuće društvo ili malo mladih	7.5	32	10.5
11	Loše strane malog mjesta	7.5	32	10.5
9	Strah od ljudi druge nacionalnosti	9	31	10.1
8	Kriminal, nasilje i socijalna patologija	10	30	9.8
6	Loše osobine ljudi koji žive s mladima	11	22	7.2
4	Nezainteresiranost, nedovoljna briga za mlade	12	19	6.2
7	Socijalno problematični i psihički poremećeni ljudi	13	16	5.3
14	Manjak demokracije	14	15	4.9
15	Prigovori predstavnicima vlasti i obnovi	15	6	2.0
16	Problemi s roditeljima	16	5	1.6
/	Broj odgovora	/	726	/
/	Bez odgovora	/	/	3.6%
/	Broj učenika	/	/	306

Tablica 85.
 Nedostaci mjesta stanovanja za život mladih

I ova se razdioba može analitički dalje pojednostavniti. Najviše anketiranih, vidljivo je, spominje **manjak različitih životnih olakšica, napose manjak društvene infrastrukture** (manjak mjesta za izlaske, slaba ponuda kulturnih ili sportskih događaja itd.). Upozorujući na taj manjak, anketirani nerijetko tvrde kako ih se (aktivno) “gura na ulicu”. I u srodnim urbanološkim analizama mladi, također, ukazuju na isti manjak. I na iste posljedice. Premda se nerijetko u dobivenim odgovorima može uočiti nadmoć zahtjeva da se množe tek lokalne potrošačke adrese, posebno namijenjene poticanju potrošačkog ponašanja u mlađih skupina, dobivena upozorenja na manjkove u mreži društvene infrastrukture ne mogu se svesti na njih. Anketirani posve utemeljeno prigovaraju da su mjesta gdje žive uglavnom bez društvene infrastrukture i mreža ustanova potrebnih mladima. Već i jednostavni pregled “objektivnih” podataka pokazuje da je njihova ocjena primjereni.

Brojna je i skupina anketiranih koji ističu **opće siromaštvo**. Formula jednako pogađa i opće lokalne i obiteljske prilike anketiranih. Siromaštvo lokalne zajednice izravno otežava javni nadzor uvjeta kakvoće života, infrastrukturnog opremanja i srodnih, po kakvoću života, važnih poslova. Obiteljsko i osobno siromaštvo otežava pak potragu za dobrim osobnim odgovorima na tako nepovoljne okolnosti. Na toj se podlozi ustaljuje čvrsto većinsko iskustvo da život u postojećem lokalnom okviru **isključuje perspektivu**. Najviše što se u njemu može postići tegobno je dnevno održavanje labilne ravnoteže između brojnih i raznorodnih ograničenja i dnevnih minimalnih zahtjeva (“rintanje”). Drukčije rečeno, po većinskom uvidu mladih u lokalnim okvirima života na područjima posebne državne skrbi **nije moguće oblikovati pouzdanu životnu perspektivu**. Takvim pokušajima na putu su brojne zapreke s kojima se lokalno stanovništvo suočava samo, bez ozbiljnije potpore “izvana”. Stoga je, drže, posve racionalno zapreke izbjeći/ukloniti – iseljavanjem.

Uočiti je da se na naznačenom tragu pojavljuju i teškoće koje nije netočno nazvati “politička ograničenja”. Mladi uočavaju da je na područjima gdje žive prisutan “manjak demokracije” te dnevni odnos državnih vlasti prema području u kojemu se zrcali, po njihovoj ocjeni, nedostatna briga za budućnost i boljitak područja. Premda su postotni udjeli anketiranih koji ističu spomenute manjkove relativno mali, njihova veza sa skupinama što ističu manjak životne perspektive i opće siromaštvo osigurava im položaj poučnoga glasnogovornika.

U trećoj su skupini anketirani koji ističu **teškoće u mrežama međuljudskih odnosa**. Tri su glavna lika tih teškoća: fosilizacija mreža svojstvena “malomišćanskom” načinu života; nasilničko i kriminalno ponašanje; nacionalni sukobi. Fosilizacija mreža na “malomišćanski” način očituje se u manjku pripravnosti na inicijative i na traganje za oblicima života koji su mladima prihvatljiviji. Strah od kriminalna ponašanja, narkomanije, alkoholizma itd. prisutan je u znatnom broju eseja. Prevladava ocjena da je posrijedi jedna vrsta “zaraze” koja se širi lokalnim područjem slično epidemiji koje organske bolesti. Budući da generalizirano iskustvo tamošnjeg stanovništva kako su uglavnom ostavljeni sami u svakodnevnu hrvanju s teškoćama presudno posreduje način ponašanja na posebnim sektorima svakodnevice, pojedinci s manjkom samopouzdanja i pojačanom zebnjom ocjenjuju vlastite mogućnosti za borbu sa “zarazom”. Na toj podlozi ustaljuju se i stilovi olakog etiketiranja drugih kao nositelja ili agenata “zaraze”. Predvidljivo je da se u te opasne uloge najčešće zatvaraju – doseljeničke skupine.

Na područjima gdje žive ljudi različita nacionalnog podrijetla (napose u Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji) vidljiva je jasna tendencija da nacionalne skupine žive jedne pokraj drugih. Mladi srpskoga nacionalnog podrijetla boje se moguće osude povratnika, a nerijetko se osjećaju i krivima što su djeca agresorske strane. Nezanemarljivi broj osjećao se bolje i ugodnije za vrijeme dok su područja bila pod srpskom okupacijom. Na drugoj strani, mladi hrvatskog podrijetla baštine iskustvo “poniženih i uvrijeđenih”, a izravno ga podupiru još prisutne ruševine i tragovi razaranja. K tomu, dojučerašnji agresori nerijetko i otvoreno pokazuju povratnicima da nisu dobrodošli. U više slučajeva nastao je i statistički obrat: tamo gdje je prije rata hrvatsko stanovništvo bilo većinsko, sada je manjinsko. Na toj podlozi napetosti su lako predvidljive.

Posebna su skupina **obiteljske teškoće**. Premda su u ukupnoj razdiobi teškoća rubne, one imaju sva obilježja posebne skupine. Mladi na više mjesta upozoruju da su se devedesetih godina ljudi promijenili: podlegli su vlastitim brigama, postali su pohlepniji i neskloni solidarnosti. Tomu, svakako, treba dodati svakodnevni tlak okolnosti opisanih u prijašnjem odjeljku pod označnicom: opće siromaštvo. Nije teško uočiti da kumulativno djelovanje spomenutih činjenica povećava naraštajni jaz između roditeljske skupine i mladih. Mladima, stoga, nedostaju osobe u koje se mogu pouzdati, koje mogu držati poučnim primjerom ili, naprosto, s kojima se mogu družiti bez rizika. Premda anketni podaci pokazuju da su mladi zadovoljniji

obiteljskim nego općim (ne)prilikama, ta činjenica ne dopušta nedvosmisleni zaključak da su im odnosi u obitelji nekonfliktni. Naprotiv, veća je vjerojatnoća da oni presudno određuju svakodnevnu životnu scenu u nezanemarljivoj broju obitelji. No, koliko je opći okvir lokalnog života otvoreniji, i s više "obećanja", toliko su i brojnije mogućnosti da se obrisi konflikata ublaže ili, štoviše, uklone. Kad su pak isti okviri uglavnom zatvoreni, s minimalnim uporištima perspektive, obiteljske teškoće postaju, **same za sebe**, neovisno o veličini rascjepa, dostatnima za upis na listu uočenih teškoća. One su, dakle, posrednim tragovima prije opisanih manjkova.

Otići ili ostati? Razmišljanja mladih o njihovoj budućnosti prilično su zrela; najvažnije im je ostvariti ono što je nužno za normalan život - završiti školu, nastojati biti dobar stručnjak u svom zvanju, zaposliti se i imati obitelj. Zabrinjavajuće je što mnogi nisu sigurni da će to moći i ostvariti pa, iako imaju tek šesnaest-osamnaest godina, sebe smatraju izgubljenom generacijom; ipak, nadaju se da će barem njihovoj djeci biti bolje.

Svega 31% mladih željelo bi ubuduće živjeti u svome mjestu; 10% još ne razmišlja o tome; 59% otišlo bi živjeti negdje drugdje (36% u drugo, razvijenije mjesto u Hrvatskoj i 23% u inozemstvo). Gradska i seoska mladež ne razlikuje se znatno po planovima za budućnost, ali se zamjećuje tendencija da je među mladima u gradu više onih koji su sigurniji da ne žele ostati u svome mjestu. Mladi iz grada nerijetko navode da njihovo naselje ne zaslužuje epitet grada jer uopće nema pogodnosti za kvalitetan život, a nema ni dobrih uvjeta za školovanje i ostvarenje profesionalnih aspiracija. Mnogi su ogorčeni i žalosni kada vide da su mogućnosti za život mladih puno bolje u ostalim dijelovima Hrvatske. Iz njihovih odgovora vidljivo je da osjećaj patriotizma i vezanosti za zavičaj jenjava i da su oni često u moralnoj dvojbi razmišljajući o tome trebaju li ostaviti svoj kraj ili ne. No, kako sami navode, svjedoci su pojave da većina ljudi gleda svoje interese pa ni oni ne žele biti "žrtveni janjci"; osjećaj da su ih napustili oni koji žive u boljim uvjetima povećava pesimizam mladih u odnosu na budućnost. Neki od mladih koji su zbog rata puno selili konačno su našli smirenje u svom zavičaju, dok drugi njihovi vršnjaci, nakon dugogodišnjeg iskustva života u većem gradu, sada vide još više mana u svojem kraju.

Razlozi ostanka u mjestu stanovanja. Moguće razloge ostanka u mjestu sadašnjeg boravka navodi svega 30% (N = 91) učenika. Budući da je broj navedenih razloga rela-

tivno malen (N = 139 ili 1.5 po ispitaniku), manji je i broj sadržajno različitih kategorija odgovora. Čak je i među onima koji namjeravaju ostanu, ostanak uvjetovan promjenama u razvoju mjesta koje bi im obećavale bolje izgled u budućnosti. Kategorije i razdioba odgovora vidljivi su u idućem ulomku.

(1.) Mjesto rođenja, dom, zavičaj

(Npr., tu je najljepše, tu sam proveo sretno djetinjstvo, osjećaj pripadnosti, mjesto gdje ću se uvijek vratiti, tu su mi korišteni, najveći dio života proveo sam ovdje, zna kako je bilo kad nije mogao ni vidjeti mjesto 4 godine, ne bi mogao živjeti nigdje drugdje...)

(2.) Ljepota mjesta

(Npr., prirodne ljepote, malo i mirno mjesto, čisto i uredno...)

(3.) Obitelj, društvo/prijatelji, osjećaj povezanosti s ljudima u mjestu

(Npr., tu su roditelji, rodbina, prijatelji, budući suprug, dečko, dobri ljudi, zna puno ljudi, mentalitet ljudi odgovara, iz poštovanja prema obitelji koja se borila za to mjesto, osjeća se dijelom zajednice, osjećaj bliskosti među ljudima, međusobna potpora...)

(4.) Budućnost mjesta

(Optimizam u odnosu na budućnost, npr., netko treba ostanu, želja da se pomogne razvoju mjesta, želi biti dio mjesta, vjeruje da će se situacija poboljšati...)

(5.) Ostaje samo pod određenim uvjetima

(Ostaje "ako" se, npr., poboljšaju uvjeti, mjesto profunkcionira, zaposli se, život krene nabolje, mjesto se obnovi, ostanu većina mladih...)

(6.) Izgledi za zapošljavanje

(Npr., navodi se konkretna mogućnost zaposlenje u mjestu, misli da će tu lakše dobiti posao)

(7.) Nema drugog izlaza

(Npr., ostanu jer ne zna što bi drugo, ništa nije privlačno, nema drugog izlaza...)

Broj kateg.	Razlozi za ostanak	Rang	Broj	% učenika
5	Ostanak pod određenim uvjetima	1	41	13.4
1	Mjesto rođenja/zavičaj	2	36	11.8
2	Zbog ljepote mjesta	3	23	7.5
3	Zbog obitelji, socijalne potpore	4	16	5.2
4	Zbog budućnosti mjesta	5	11	3.6

Tablica 86.
 Razlozi zbog kojih bi učenici ostanu u svome mjestu

Tablica 86.
 (nastavak)

Broj kateg.	Razlozi za ostanak	Rang	Broj	% učenika
6	Mogućnost zaposlenja u mjestu	6	7	2.3
7	Nema drugog izlaza	7	5	1.6
/	Ukupno razloga	/	139	/
/	Bez odgovora	/	/	70.3%
/	Broj učenika	/	/	306

Usporedimo li dobivenu razdiobu odgovora s razdiobom koja ukazuje na predodžbu o glavnim prednostima života u mjestu gdje mladi stanuju, lako je uočiti da se razdiobe tipološki znatno poklapaju. Anketirani u oba slučaja ističu tipološki srodne glavne odgovore (zavičaj, ljepota mjesta, potpora obitelji i dr.). No vidljive su i dvije važne razlike. Prva se očituje u činjenici da je postotak učenika pripravnih ostati u mjestu stanovanja uočljivo manji od postotka učenika koji načelno ističu prednosti života u mjestu. Drugo, u skupini pripravnih ostati živjeti u mjestu najbrojnija je podskupina koja odluku o ostanku drži izravno ovisnom o "određenim uvjetima", točnije o poželjnim promjenama. Ne bude li tih promjena, i ta podskupina postaje (e)migracijskom. Sukladno tomu, ostati je pripravna manjinska skupina anketiranih. Budući da je među njima i podskupina koja nema drugog izlaza ili koja je obvezatna obitelji, broj anketiranih koji odluku o ostanku temelje na autonomnom/slobodnom odabiru očito je mali. Drukčije rečeno, među anketiranimima uvjerljiva su manjina oni koji autonomno/slobodno odabiru mjesto gdje žive za buduće prebivalište. Brojniji su, naprotiv, oni koji istu odluku donose kao posljednicu raznorodnih obveza ili ovisnosti. U takvu doživljajnom obzoru mjesto ostanka/budućeg prebivališta samo u rijetkim (i sretnim) slučajevima postaje sastavnicom procesa životne individualizacije. U pretežitom broju slučajeva, naprotiv, funkcionira kao zadani/nužni okvir gdje se osobna autonomija uspješnije gubi nego li osnažuje. Drukčije rečeno, u kolektivnom iskustvu anketiranih nadmoćan je stav: **otići znači napredovati**. S obzirom na brojne empirijske okolnosti stav je i više nego dobro argumentiran. Taj nalaz posredno osnažuje i hipotezu da se tijekom devedesetih godina nastavio proces teritorijalne prerazdiobe hrvatskog stanovništva u korist nekoliko glavnih središta i koridora, oblikovan još u razdoblju 1960.-1990. Pa je posve predvidljivo da su atributi rubnih hrvatskih područja u socijalnom iskustvu tamnijeg stanovništva reducirani na - attribute područja odlaska.

Razlozi odlaska iz mjesta stanovanja. Analizom je odvojeno deset glavnih skupina odgovora:

- (1.) **Zaposlenje**
(Npr., nezaposlenost u mjestu, bolji posao i plaća, lakše zaposlenje, zbog karijere...)
- (2.) **Bolji životni standard (materijalni)**
(Npr., bolji standard i mogućnosti, razvijenije područje, financijski razlozi, mogućnosti za normalan život gdje se cijeni trud i rad, ovdje ne može biti gore...)
- (3.) **Veća kvaliteta života (nematerijalna)**
(Npr., kulturni sadržaji, više sadržaja, više zabave, bolji i kvalitetniji život, privlačnosti većeg grada, različiti ljudi, sigurniji i slobodniji život...)
- (4.) **Kvalitetnije školovanje/studij**
(Npr., bolji uvjeti školovanja, mogućnost studiranja, školski programi, napredovanje...)
- (5.) **Bolja budućnost i perspektiva općenito**
(Npr., ovdje nema perspektive ni izbora, ne može uspjeti u životu, više mogućnosti za opstanak, bolje i lakše ostvariti ciljeve, ne želi pokvariti svoju budućnost ostankom...)
- (6.) **Osobni razlozi**
(Npr., nema osjećaja pripadnosti, narušene ili uništene socijalne mreže, otišli su mu prijatelji, obiteljski razlozi...)
- (7.) **Nezadovoljstvo i nedostaci mjesta u kojem sada živi**
(Npr., zbog "socijalne kontrole" malih mjesta, nedostatka privatnosti/intime, to nije mjesto za mlade, tu nema ništa posebno, ne odgovara mu mentalitet ljudi i način života...)
- (8.) **Nacionalnost**
(Ako se navodi nacionalnost, npr., došli su Hrvati povratnici, zbog međunacionalne mržnje...)
- (9.) **Pesimizam, apatija, ne očekuje ništa bolje u budućnosti**
(Npr., neće se ništa promijeniti, ništa me ne drži, ovdje neće biti bolje, normalno da idem odavde...)
- (10.) **Ostalo**
(Npr., želja za promjenom, osamostaliti se...)

Razdioba odgovora vidljiva je na idućoj tablici.

Broj kateg.	Razlozi mogućeg odlaska iz mjesta	Rang	Broj	% učenika
1	Lakše je naći posao	1	69	22.5
5	Zbog bolje budućnost i perspektive	2	52	17.0
2	Očekivanje boljega životnog standarda	3	48	15.3

Tablica 87.
Razlozi zbog kojih bi učenici otišli iz svog mjesta

Tablica 87.
 (nastavak)

Broj kateg.	Razlozi mogućeg odlaska iz mjesta	Rang	Broj	% učenika
4	Radi kvalitetnijeg školovanja/studija	4	45	14.7
3	Očekivanje bolje nematerijalne kvalitete života	5	34	11.1
7	Zbog nezadovoljstva mjestom u kojem živi	6	23	7.5
6	Zbog poteškoća na osobnom planu	7	22	7.2
8	Zbog međunacionalne netrpeljivosti	8	11	3.6
9	Apatija, bez nade u bolju budućnost u mjestu	9	4	1.3
10	Ostalo	/	5	1.6
/	Ukupno razloga	/	313	/
/	Bez odgovora	/	/	42.8%
/	Broj učenika	/	/	306

Budući da je više učenika koji žele napustiti svoje mjesto, veći broj njih nabrojio je i razloge odlaska (N = 175 ili 57%). Stječe se dojam da im je lakše obrazložiti ovu odluku nego li odluku o ostanku (u ovom je slučaju broj navedenih razloga veći (N = 313 ili 1.8 po ispitaniku)).

Kao i svi njihovi vršnjaci, mladi na područjima posebne državne skrbi žele ono što je većini ljudi najvažnije: završiti školu, naći pristojan posao i zasnovati obitelj. Svjesni teških uvjeta življenja, niska životnog standarda njihovih obitelji i malih izgleda za zapošljavanje, oni svoju budućnost vide "negdje drugdje".

Oni pak koji imaju ambicioznije planove, također navode da im veća sredina pruža više mogućnosti za osobni razvoj u nizu sektora za koje su zainteresirani. Jasno je da mladi u svojim mjestima nemaju mogućnosti studiranja i mnogi se nadaju nastaviti školovanje u većem gradu (npr., Zagrebu, Splitu, Zadru). Međutim, dok bi se jedan dio mladih želio vratiti u svoj kraj bude li imalo mogućnosti zaposlenja, drugi su već toliko razočarani životom u svome mjestu da im je osnovna motivacija otići što dalje.

Koliko je vidljivo, osnovni je razlog njihova mogućeg odlaska pomanjkanje nade u bolju budućnost. "Zrcalo" u kojemu vide svoju nepoželjnu budućnost njihovi su roditelji i mještani koji nemaju ni osnovnih sredstava za život, ili zato što su nezaposleni ili zato što rade a plaću ne primaju mjesecima. Mnogi su razočarani jer su već duže vrijeme nastanjeni u mjestu, a ništa se znatno nije poboljšalo niti se obnavljaju gospodarski objekti. Dosta mladih navodi da ih je, zapravo, strah razmišljati o budućnosti. Oni su, na jednoj strani, svjesni toga da je njihova slika bolje i

bogatije budućnosti koja ih negdje drugdje očekuje možda više tvorevina mašte nego li opis stvarnosti; s druge strane, prilično su ustrajni u odluci da napuste svoj kraj ako se tamošnji uvjeti života ne promijene. Mlade opravdano muči i nepravda što ne mogu zbog teška materijalnog stanja obitelji ostvariti planove, dok drugima to lakše polazi za rukom. Očekuju i izdašniju materijalnu potporu države u školovanju boljih đaka.

Jedan je od važnijih razloga odlaska i želja za boljom nematerijalnom kvalitetom života, tj. bogatijim sadržajima i načinima provođenja slobodnog vremena. E da bi se mlade zadržalo u njihovim mjestima, nužno je poboljšati nematerijalnu kvalitetu života (to ne zahtijeva veći novac), ne čekajući gospodarski razvoj i obnovu tih područja. Osnovni emigracijski pokretač mladih nije, dakle, samo slab životni standard, nego opća letargija, bezidejnost, pomanjkanje snage da se nešto promijeni te osjećaj da im je život prazan u lokalnu okviru gdje žive.

Prijedlozi poboljšanja kvalitete života. Analizom je dobiveno trinaest osnovnih skupina odgovora:

(1.) Napraviti više okupljališta gdje bi se mladi mogli susretati i zabavljati

(Npr., centar za mlade, omogućiti mladima mjesta za druženje, iskoristiti napuštene kuće za tu svrhu, mjesta za izlasku, više zabave, općenito više sadržaja za mlade...)

(2.) Ne otvarati više kafića ili zatvoriti postojeće

(Npr., smanjiti broj kafića i ne otvarati nove, mladima trebaju drukčija mjesta za okupljanje, nešto treba za mlade različito od kafića...)

(3.) Urediti/obnoviti mjesto i poboljšati opću opremljenost naselja

(Npr., čišćenje i uređenje javnih površina, obnova zgrada, parkova, šetališta uz nasip, opremiti ambulante/bolnice, trgovine, češće prometne veze, opremiti škole - nabaviti računala, pribor za vježbe, obogatiti knjižni fond...)

(4.) Obogatiti ponudu kulturnih i zabavnih sadržaja i općenito društvenih aktivnosti za mlade

(Npr., kina, kazališta, koncerti, kulturna događanja, tečajevi stranih jezika, glazbe, plesa, likovne radionice, novinarske grupe, diskusijske grupe, izleti, putovanja, angažiranje za opće dobro/radne akcije i sl...)

(5.) Bolja psihosocijalna potpora mladima, kvalitetniji duhovni život

(Npr., smanjiti mržnju, poticati ljubav, povećati toleranciju, osjećaj sigurnosti/efikasnost policije, otvoriti savjetova-lišta, predavanje, tribine, časopis za mlade, posebna pozor-

nost mladima koji su u nepovoljnijim prilikama, potpora za školovanje...)

(6.) Više sportskih objekata i događaja

(Npr., dovršiti obnovu dvorane, betonirati igralište, nabaviti sportsku opremu, otvoriti više sportskih klubova, tamo gdje postoje organizirati susrete sportaša, osposobiti bazene da mladi imaju gdje ljeti odlaziti, rekreativne aktivnosti, fitness klub...)

(7.) Otvoriti diskoteku

(Npr., mladi moraju vikendom odlaziti u diskoteku u drugi grad, disko u mjestu u ružnim je i ruševnim prostorijama, otvoriti disko za mlade ispod 18 god. s jeftinijim pićem, bez alkohola i odgovarajućom glazbom...)

(8.) Uvesti strožije kontrole i zabranu prodaje/konzumacije alkohola i cigareta maloljetnicima

(9.) Podići materijalni standard

(Npr., poboljšati materijalni i obrazovni standard, više sufinanciranja, oživljavanje poduzetništva, ulaganje u obnovu gospodarstva, turizma, otvaranje novih radnih mjesta, omogućiti mladima da povremeno zarađuju za džeparac - sezonski poslovi...)

(10.) Otvoriti više kafića

(11.) Demografska obnova mjesta

(Npr., zadržati, vratiti ili naseliti mlade, dovesti više ljudi u mjesto...)

(12.) Promjene u politici

(Npr., pravednija raspodjela novca, više ulagati u nerazvijena područja, više slobode, manje korupcije...)

(13.) Pesimizam, beznade

(Npr., ništa nije moguće učiniti, ništa se neće realizirati, nitko ni ne pokušava...)

Razdioba odgovora vidljiva je na idućoj tablici.

Tablica 88.
Prijedlozi mladih kako poboljšati kvalitetu života u mjestu stanovanja

Broj kateg.	Prijedlozi mladih	Rang	Broj	% učenika
6	Više sportskih objekata i događaja	1	147	48.0
4	Bolja ponuda kulturnih, zabavnih sadržaja, društvenih aktivnosti	2	111	36.3
1	Više okupljališta, mjesta gdje bi se mladi susretali i zabavljali	3	106	34.6
3	Urediti/uljepšati mjesto i poboljšati opremljenost naselja	4	92	30.1
7	Otvoriti diskoteku	5	78	25.5
9	Podići materijalni standard	6	54	17.6

Tablica 88.
(nastavak)

Broj kateg.	Prijedlozi mladih	Rang	Broj	% učenika
5	Bolja psihosocijalna potpora mladima, kvalitetniji duhovni život	7	31	10.1
10	Otvoriti više kafića	8	26	8.5
2	Ne otvarati više kafića ili zatvoriti postojeće lokale	9.5	11	3.6
11	Demografska obnova mjesta	9.5	11	3.6
12	Promjene u politici, političkim idejama	11	9	2.9
8	Zabrana prodaje i konzumacije alkohola maloljetnicima	12	7	2.3
13	Pesimizam ("ništa se neće promijeniti")	13	3	1.0
/	Broj odgovora	/	686	/
/	Bez odgovora	/	/	9.5%
/	Broj učenika	/	/	306

Kao uvod u ovaj dio istraživanja, učenicima je dana uputa da zamisle kako imaju stvarnu moć i utjecaj na poboljšanje kvalitete života mladih u svojem mjestu. Time smo ih željeli potaknuti na razmišljanje i usmjeriti da svoje ideje razmotre u kontekstu životnih uvjeta na njihovom području. Pitanje je bilo ovo: *Zamisli da možeš utjecati na neku osobu koja ima sredstva za organiziranje aktivnosti za mlade u tvome mjestu. Što bi joj predložio(la) za poboljšanje uvjeta života mladih?*

Ideja da bi se njihov glas mogao čuti, jako se sviđjala učenicima. Mnogi navode da bi svoje ideje predložili načelniku općine ili kojoj drugoj osobi na vlasti, ali ujedno izražavaju sumnju da će se itko potruditi njihove ideje provesti u djelo. Na njihovu motivaciju ukazuje i činjenica da ja 90.5% mladih odgovorilo na ovo pitanje i da su naveli brojne ideje (N = 686 ili 2.5 po osobi).

Premda su ideje koje mladi iz različitih naselja navode tipološki slične, prijedlozi su dosta specifični (npr., koji bi se konkretni objekti u njihovom naselju mogli obnoviti i urediti za potrebe mladih). Najveći broj takvih ideja odnosi se na želju za sportom. Zbog toga što se učestalo javlja, tj. navodi ih gotovo polovica mladih, te su ideje grupirane u zasebnu kategoriju sadržaja. One, kao što je već spomenuto, uključuju niz specifičnih prijedloga, npr., popravak postojeće ili izgradnja nove sportske dvorane, betoniranje igrališta, organiziranje prijateljskih susreta, kupnja sportskih rekvizita, obogaćivanje ponude sportskih aktivnosti pa sve do "maštanja" o tome da bi bilo lijepo ljeti odlaziti na bazen, barem u neko obližnje mjesto.

Više od trećine mladih predlaže obilniju ponudu kulturnih i zabavnih sadržaja te društvenih aktivnosti u kojima bi se oni željeli angažirati. Mnogi su dosta kritični pa govore o tome kako je teško pokrenuti mlade na akciju, ali se sami spremno nude za pomoć u organiziranju niza aktivnosti.

Znatan broj mladih ima svoje specifične interese na području glazbe, likovne umjetnosti, književnosti i sl., pa predlaže osnivanje radionica i tečajeva gdje bi se mogli usavršavati. Oni koji nemaju kino-dvorane, npr., predlažu da se barem otvori jedna videoteka, a oni koji već imaju kino-dvoranu predlažu da se obogati ponuda filmova. Slično se zamjećuje i u ostalim prijedlozima. U nekim područjima jednostavno se ništa ne nudi mladima, a ondje gdje se nudi, očljiva je potreba za više sličnih sadržaja.

Za razliku od njihovih vršnjaka u razvijenijim područjima, mladi ljudi s područja posebne državne skrbi teže mogu zadovoljiti želju za putovanjem i upoznavanjem novih krajeva, ljudi i kultura. Imajući u vidu sva ograničenja zbog težih materijalnih uvjeta, oni su toliko skromni da kad, npr., predlažu da ih se povede na izlet, na neka mjesta u Hrvatskoj koja bi željeli vidjeti, alternativno navode barem obližnje mjesto poznato po ljepoti ili znamenitostima. O mogućnosti ljetovanja na moru govore kao o nečem teško ostvarivom.

Mladima nedostaju i gostovanja glazbenika, kazališnih umjetnika, bilo kakve javne tribine, predavanja. To su sve aktivnosti koje se mogu organizirati uz malo truda i dobre volje. Ispitanici uvijek navode prijedloge koje bi bilo lakše ostvariti, što ukazuje na to da se ipak nadaju da bi ih netko mogao poslušati. Određeni broj mladih to izričito spominje na kraju eseja.

Anketiranima nedostaju prostori, mjesta gdje bi se na-prosto mogli okupljati i zabavljati. Posebno su izdvojeni prijedlozi da se otvori diskoteka, jer to predlaže četvrtina učenika. Oni, naime, nemaju gdje izaći vikendom da bi se zabavili sa svojim vršnjacima pa odlaze u okolna naselja i gradove, a u tome ih ograničavaju slabe prometne veze. Ondje gdje postoji, diskoteka je otvorena u neadekvatnim prostorima ili ponuda nije primjerena mladim ljudima jer ponajprije želi vlasnik što više zaraditi. Mladi se često žale na nered, alkohol i nesigurne uvjete za zabavu ondje gdje im se nudi. Više od trećine mladih predlaže da se otvore posebni prostori, centri za mlade ili klubovi u kojima bi se mogli okupljati. U mnogim mjestima postoje napušteni prostori koji bi se mogli obnoviti za tu svrhu. Jedan dio mladih vapi za takvim prostorom barem u zimskom razdoblju kada se više ne mogu nalaziti na otvorenim prosto-

rima. Stoga navode da bi voljeli izlaziti u koji kafić gdje se pretežito okupljaju mladi ljudi. S druge strane, u mjestima gdje su se namnožile razne kavane i kafići, mladi čak predlažu da se zaustavi daljnje otvaranje sličnih objekata jer se žele baviti suvislijim i sadržajno bogatijim aktivnostima.

Svaki peti ispitanik predlaže da se poboljša materijalni standard općenito, a učenici koji se školuju za određena zvanja često predlažu obnovu gospodarskih objekata gdje bi se zaposlili. U razvijenijim zemljama običaj je da mladi, bez obzira na to koliko su bogati njihovi roditelji, rade tijekom ljeta i zarađuju džeparac. Pri tome, cilj nije samo zarada nego razvoj radne etike u mladima te se u tu svrhu poslodavci obučavaju kako će mlade odgajati da usvajaju određene radne vrednote i norme ponašanja na poslu. Mladi na području posebne državne skrbi čak predlažu otvaranje učeničkih servisa kako bi im se pružila mogućnost povremene zarade. Ako u njihovome mjestu nema za to uvjeta, mogu im se, drže, uz nadzor i organizaciju lokalnih vlasti, ponuditi sezonski poslovi negdje na moru što bi za njih imalo višestruke koristi (zarada, ljetovanje te razvijanje radnih navika i radne etike).

Odgovori pokazuju da mladi imaju (točan) dojam da ih se ne sluša i ne razumije. U nizu prijedloga, svaki deseti učenik ističe i potrebu za većom potporom mladima, za razvijanje razumijevanja i komunikacije među ljudima. Znatan broj mladih navodi da voli svoje mjesto i da želi pridonijeti njegovom razvoju, ali im se čini da su odrasli manje zainteresirani za opću dobrobit nego li mladi ljudi. Mladi bi se angažirali i rado učinili nešto za sebe i svoje mjesto kad bi se tko potrudio organizirati ih i usmjeriti njihovu energiju. Skoro trećina mladih predlaže da se poduzme nešto kako bi se određena područja u njihovomu mjestu očistila i uljepšala. Kod mnogih se primjećuje čak sram što žive u takvom okružju i što bi ih ljudi iz drugih sredina mogli smatrati zaostalima.

Ponudeni atlas prijedloga, a i generalni način govora pisaca eseja, ukazuje, dakle, na nekoliko korisnih uvida. Ponajprije, mladi se na područjima posebne državne skrbi ne konstituiraju kao socijalni sudionici na egotističkoj podlozi, s korijenom u praksama i tradicijama narcizma (Läscher). Premda je znatan broj prijedloga što ih nude ekskluzivno namijenjen poboljšanju životnih prilika samo njihove skupine, već i površna analiza javnoga govora pisaca eseja pokazuje da govori sudionik stjeran na socijalni rub. Stoga je drugi smjer govora pisaca eseja izravno vezan s aspiracijom da promjena njihova životnog položaja bude **sustavnim dijelom ukupnih promjena** na području gdje žive. Ta ih činjenica postupno premješta na položaj

alternativna **političkog** subjekta. Premda je, dakako, anketirana skupina odveć mlada za prihvatiti takve uloge u praktičnom i organizacijskom pogledu, aspiracijski horizont mladih i ukorijenjenost njihovih razvojnih zamisli u jednostavnim slikama javnog dobra pokazuje da su oni **zbiljski proizvođači novih mjerila razvojne uspješnosti** na područjima posebne državne skrbi. Već i zbog toga konvencionalan pristup mladima zainteresiran jednosmjerno na “suzbijanje negativnosti” ostaje prekratak. Posve je neprijeporno da je, osim ograničenih poboljšica na kliničkoj slici stanja mladih, njegov predvidljiv proizvod i – apatija. Razlog je jednostavan. Pristup već na konstrukcijskoj razini “otpisuje” mogućnost da se mladi socijalno konstituiraju kao razvojni sudionici s nizom navlastitih partnerskih osobina i prednosti. Za promjenu u naznačenu smjeru i nije potrebno ne znamo koliko napora ili izvanrednih sredstava. Potrebna je, naprotiv, **nova solidarnost hrvatskog društva sa svojim potomcima**. Na područjima gdje se jedan humanitarni koncert pamti kao najljepši lokalni događaj tijekom nekoliko godina, uz pomoć takve solidarnosti može se, brojni inozemni primjeri poučavaju, učiniti puno dobra. Već i male akcije, **male promjene s vidljivim rezultatom**, dostatne su za probuditi samopouzdanje i nadu da budućnost ipak neće ratovati protiv njihovih života.

II. POGLAVLJE

PUSTITE
VOLONTERE,
I ONI MORAJU
PREŽIVJETI

Uvod. U školama u kojima se provodilo istraživanje anketari su koristili i kratak strukturirani intervju **sa školskim stručnjacima** koji rade s mladima. Intervjuirane su osobe (N = 21) pedagozi, zamjenici ravnatelja ili ravnatelji. Pitanja za razgovor bila su otisnuta u obliku kraćeg upitnika pa su u nekim slučajevima upitane osobe pismeno odgovarale na postavljena pitanja. U intervjuima se pitalo za programe kojima je primarna svrha rad s mladima te tko su nositelji takvih programa u mjestima boravka. Pitalo se i postoje li programi, pozitivna iskustva koja su se pokazala uspješnima u praksi i koja bi mogla poslužiti kao model rada s mladima u drugim područjima. Pitanja su se odnosila i na mogućnosti provođenja organiziranih izvanškolskih aktivnosti u školi, na percepciju najvećih problema mladih na području gdje žive, kao i na sugestije o tome koje su aktivnosti u cilju poboljšanja kvalitete života mladih na njihovu području prioritetne. (Iscrpniji podaci o uzorku i tehnici istraživanja nalaze se u dodatku.)

Postojeći programi za mlade. Na popisu aktivnosti koje se nude mladima najčešće se spominju sportske: razni klubovi koje organiziraju škole ili, u rijetkim slučajevima, klubovi koji se financiraju iz gradskog proračuna. Jedina ne-sportska aktivnost koja se, također, nešto češće spominje mogućnost je učlanjenja u kulturno-umjetnička društva ili u mažoretkinje, kao i sudjelovanje u crkvenom zboru. Neka mjesta, npr. Hrvatska Kostajnica, nude mogućnosti za učlanjenje u razna društva organizirana izvan škole: u ribolovno društvo, mažoretkinje, dobrovoljno vatrogasno društvo, limenu glazbu. Međutim, to ne znači da je u tome mjestu znatno bolja ponuda aktivnosti u slobodnom vremenu nego li negdje drugdje jer, primjerice, škola nema sportske dvorane, pa tako ni školskih sportskih klubova.

U skupini: korisni programi, nositelj kojih je Vlada Republike Hrvatske, spominju se predavanja na temu suzbijanja zloporabe droge i zaštite od minsko-eksplozivnih

sredstava, ali se i u ovom slučaju radi o povremenim aktivnostima, i to ne na svima mjestima posebne državne skrbi.

Među ostalim organiziranim izvanškolskim aktivnostima navode se sljedeći programi: FRAMA program u Iloku koji provodi Crkva, a uključuje literarnu, glazbenu i recitatorsku grupu; program provođenja slobodnog vremena udruge "Suncokret" u Topuskom; program pomoći povratnicima koji u istome mjestu provodi Catholic Relief Service; ljetnji kamp za mlade u Vukovaru koji organizira nevladina udruga mladih iz Nizozemske u svrhu promicanja tolerancije i budućega zajedničkog života.

Tijekom intervjua bilo je moguće dobiti samo površne informacije o slobodnim aktivnostima koje se nude mladima i, naravno, nije poznato koliko je takvih aktivnosti stvarno organizirano u pojedinima mjestima. Međutim, činjenica je da, premda postoji više različitih programa za mlade, oni (za sada) **nemaju većeg utjecaja**; na to ukazuje već i činjenica da s njima nisu upoznati djelatnici koji rade s učenicima. Ako su i čuli za njih, nisu im poznati detalji o samim nositeljima tih aktivnosti kao i o tome koliko je mladih uključeno. Uz to, u razgovoru se spominju i aktivnosti koje se ne odvijaju često ili su se održale samo u jedan ili dva navrata (predavanja). Većina intervjuiranih ističe potrebu organiziranja većeg broja različitih programa za mlade. Tipični su odgovori: "Vodi se malo računa.", "Uglavnom su to izvannastavne aktivnosti organizirane u škola - ostalih programa uglavnom nema.", "Nije mi poznato. Bilo je nekib pokušaja koji nisu baš bili uspješni.", "Trebalo bi organizirati različite aktivnosti za mlade.", "Nažalost, konkretni programi školi nisu poznati ili ne idu putem škole."

Stručnjacima koji rade s mladima bilo je postavljeno i pitanje poznaju li neki program za mlade koji se **uspješno** provodi. Tim se pitanjem željelo doznati može li se model uspješna rada na jednom području iskoristiti i u ostalim mjestima posebne državne skrbi. Čak devet intervjuiranih osoba nije upoznato s takvim programima ("nema ga", "ništa posebno", "nije mi poznato" ili nisu odgovorili). Djelatnici u istočnoj Slavoniji drže korisnim preventivan rad s učenicima širenjem informacija o štetnosti uporabe droge, alkohola i pušenja te ljetni kamp za mlade. Ostali spominju neke sekcije i aktivnosti gdje se kao kriterij uspješnosti navode nagrade i priznanja, a ne radi se o sustavnim programima za unapređenje dobrobiti mladih. Iz odgovora na ovo pitanje mogu se izvući ovi zaključci: (i) takvih programa uglavnom nema; ili, ako postoje, ne radi se na njihovoj promidžbi; (ii) stručnjaci koji rade s mladima nemaju jasne ideje o tome kako bi trebali izgledati uspješni programi i što je mladima doista potrebno; (iii) postojeći progra-

mi ograničenog su opsega i sadržaja i nemaju karakter obuhvatnih, planiranih i koordiniranih akcija za poticanje pozitivnog razvoja mladih ljudi u određenoj zajednici.

Izvannastavne aktivnosti. U različitim mjestima postoji niz izvannastavnih aktivnosti koje organizira škola: dramske, recitatorske, novinarske i literarne sekcije, sportske aktivnosti, ekološke grupe, zborovi, rad s naprednim učenicima u pojedinim predmetima. Na temelju izjava intervjuiranih može se zaključiti da je nešto više učenika uključeno u sportske aktivnosti. Postoji, naime, niz teškoća u redovitu izvođenju sličnih aktivnosti. Stječe se dojam da je teret brige o mladima uglavnom prebačen na škole. Škole pak imaju niz poteškoća u održavanju nastave na kvalitetnoj razini, što je njihova primarna djelatnost; za izvannastavne aktivnosti nemaju ni dovoljno osoblja ni materijalne i moralne potpore.

Stručnjaci se slažu u tome da su izvannastavne aktivnosti izuzetno korisne za razvoj mladih iz više razloga; oni u okviru raznih sekcija mogu zadovoljiti interese i razviti određene sposobnosti što im nije omogućeno tijekom redovite nastave; korisno provode svoje slobodno vrijeme; nastavnici još spominju da im ovakve aktivnosti omogućuju uspostaviti bolju komunikaciju i suradnju s mladima te zadobiti njihovo povjerenje.

(i) *Poteškoće u organiziranju slobodnih aktivnosti.* E da bi se što veći broj mladih uključio u izvannastavne aktivnosti, najprije je potrebno učenicima iz okolnih naselja omogućiti bolji, češći i jeftiniji **prijevoz**. U Drnišu je, npr., oko 60% učenika putnika, a škola radi samo u jutarnjoj smjeni. Kako u poslijepodnevnim satima nema prijevoza, učenici se ne mogu uključiti u rad sekcija. U Korenici je približno polovica učenika putnika, a uz to moraju koristiti skup međugradski prijevoz. U Pakracu postoji Dom za mušku djecu koji financira škola, a u njemu tijekom tjedna borave učenici koji stanuju u najudaljenijim naseljima. U Belom Manastiru većina učenika putnici su iz svih dijelova Baranje. Budući da su autobusne veze rijetke, učenici se, bez obzira na interese, moraju najprije prilagoditi (ne)mogućnostima prijevoza. Slična je situacija i u Vukovaru gdje učenici u velikom broju slučajeva imaju samo dva puta dnevno vezu između škole i mjesta stanovanja. Na rijetke linije i slabo organiziran prijevoz žale se i u Slunju, Topuskom i Hrvatskoj Kostajnici.

(ii) *Slabi materijalni uvjeti i siromaštvo* općenito glavne su poteškoće u organiziranju slobodnih aktivnosti za mlade u nizu naselja. Mnoge škole nemaju sportsku dvoranu, neke škole održavaju nastavu u zgradi druge škole, u

školama nedostaju klupe, stolice i niz nastavnih pomagala. Zbog sličnih problema teško je organizirati nastavu u dva termina, a kamo li ostale aktivnosti; veliki je problem i nedostatak sredstava u gradskom i županijskom proračunu za kvalitetnu organizaciju sličnih aktivnosti.

(iii) *Pomanjkanje slobodnog vremena učenika* teškoća je koju svakako valja uzeti u obzir. Intervjuirani stručnjaci navode da je nerijetko slab odaziv učenika jer su preopterećeni nastavom i nemaju puno slobodnog vremena. Uz to, slične aktivnosti organizirane su tako da učenicima ne pružaju dovoljno prilika za opuštanje, nego im djeluju kao produžetak nastavnog rada.

Sa *svim* navedenim teškoćama susreće se velik broj škola. Evo kako to, primjerice, opisuju u Vukovaru: “*Prednosti su općepoznate i priznate. Poteškoće su strahovite – niti ima prostora, nema sredstava, nema ni vremena – učenici putuju u ogromnoj većini – imaju u velikom slučaju samo dva puta dnevno vezu između škole i mjesta stanovanja. Osim toga, škola gostuje kod druge škole.*” Uz to, i nacionalna podijeljenost otežava organiziranje zajedničkih aktivnosti za učenike različitih narodnosti (“*Novine se izdaju na ćirilici i latinici, u srpskoj i hrvatskoj varijanti.*”).

Teškoće mladih na području gdje žive. Profesori, kao i učenici, spominju tipološki iste teškoće s kojima se mladi suočavaju na područjima posebne državne skrbi.

(i) *Nedostatak aktivnosti u slobodnom vremenu* te mjesta za izlaske i prostora gdje bi se mladi okupljali. Uz to, nema osmišljenih programa, klubova, radionica, kulturnih sadržaja i mogućnosti organizirana provođenja slobodnog vremena. Neki profesori, baš kao i jedan dio mladih, spominju prevelik broj kafića kao jedina mjesta koja se nude mladima za druženje.

Učenicima iz okolnih sela glavni je problem **skup i neredovit prijevoz**.

(ii) *Egzistencijalni problemi roditelja* utječu na kvalitetu života njihove djece. Roditelji su previše zaokupljeni rješavanjem egzistencijalnih pitanja (traženjem stana i posla), pa su djeca uglavnom prepuštena sama sebi. Svakim je danom sve više nezaposlenih, pa roditelji ostaju bez redovitih primanja (“*teško je preživjeti*”, “*nitko ne radi niti zarađuje*”, “*ništa ne funkcionira*”), a perspektive mladih također nisu najbolje (slaba mogućnost izbora zanimanja i zapošljavanja).

(iii) *Socijalni problemi* kao što su skitnja, alkoholizam, kriminal, droga i nasilničko ponašanje spominju se često kao opasnosti kojima su izloženi mladi.

(iv) *Posljedice ratnih trauma i nedostatak psihosocijalne pomoći* problemi su s kojima se pedagozi svakodnevno suočavaju u svom radu. Citiramo nekoliko izjava: “*Samim tim što su to djeca zahvaćena ratom, traumatizirana, mijenjala su sredinu najmanje 2-3 puta, proizlazi zaključak da znatan dio djece s ovog područja spada u rizičnu skupinu djece s izraženim psihosocijalnim problemima*”. (Knin); “*Sve je veća potreba za psihosocijalnom pomoći – škola sa svojim ograničenim kadrovskim i materijalnim uvjetima ne može tome udovoljiti*.” (Petrinja); “*Potrebno je raditi i s djecom i s roditeljima (psihološko savjetovanje), a pojavljuje se i droga, pa treba više raditi na prevenciji*.” (Hrvatska Kostajnica); “*Djeca su nemotivirana i bezvoljna, potrebno je psihološko savjetovanje*.” (Pakrac), itd.

(v) *Napete međunacionalne odnose* spominju i anketirani srednjoškolci i djelatnici u školama u Vukovaru i Belom Manastiru. Takvi odnosi koče zajedničke aktivnosti i suradnju mladih različite narodnosti. Vidljiva je i određena *napetost i nesnošljivost među mladima koji su živjeli u krajevima s različitim kulturnim obilježjima*. Citiramo: “*Nakon oslobođenja teritorija škola se našla u velikim problemima. Djeca iz različitih sredina, kultura, s različitim navikama, običajima i vrijednostima tražila su određeno vrijeme za međusobnu prilagodbu. Problemi nastali iz tih razlika sve više se gube, ali proći će još dosta vremena dok se ne adaptiraju na novu sredinu*.” (Knin); “*Nacionalno stroga podijeljenost, odlasci na odvojena mjesta (kafice, diskotekove) i želja da odu iz Vukovara*.” (Vukovar); “*Još uvijek napetost zbog međunacionalnih odnosa – kao posljedica rata*.” (Beli Manastir).

(vi) U mladima se sve više zamjećuje *pasivnost, nezainteresiranost i pesimizam* u odnosu na budućnost, što također stvara poteškoće stručnjacima koji bi im željeli pomoći.

Aktivnosti koje stručnjaci predlažu za rad s mladima. Na nekim područjima nema jasnih ideja o tome što bi bilo najvažnije organizirati kako bi se unaprijedila kvaliteta života mladih. No većina intervjuiranih osoba ipak nudi konkretne zamisli o tome što bi se moglo učiniti i tko bi mogao biti nositelj predloženih programa. Neki su djelatnici već toliko preopterećeni u svom radu da sumnjaju u mogućnost kvalitetnija rada bez većih materijalnih sredstava i nagrađivanja profesora. Međutim, iako suočena s nebrojenim poteškoćama, većina djelatnika nudi svoju stručnu pomoć i pomoć škole, ali ne prihvaća da se sva briga o mladima prepusti njima, nego traži potporu udruuga mladih, Crvenog križa, zdravstvenih djelatnika i Crkve, kao i općinskih, županijskih i republičkih vlasti. Evo nekoliko primjera predloženih aktivnosti: sportske aktivnosti; umjetničke, znanstvene i ekološke radionice u školi i

gradu; ljetni kampovi gdje bi se kroz organizirane aktivnosti djeca učila međusobnoj suradnji; natjecanja; prezentacije radova pojedinaca i grupa; kazališne predstave; koncerti; predavanja o temama koje zanimaju mlade; subvencionirane glazbene škole; reaktiviranje kulturno-umjetničkih društava; dovršenje obnove ili izgradnja sportskih dvorana; obnova knjižnica; psihološke radionice; programi rada s djecom u kojih su vidljivi deformiteti i loše držanje; i slično.

Svi intervjuirani stručnjaci slažu se u tome da organiziranu radu s mladima treba hitno posvetiti što veću pozornost.